

Pojmovni fantomi I

Pojmovne fantome sem si zamislil kot serijo. Nekaj jih nameravam obdelati v vsaki številki *Monitorja ISH*. Opažam namreč, da se študentke in študentje, raziskovalci in raziskovalke, pa celo učitelji in učiteljice, pogosto zatekajo k uporabi navideznih konceptov, ki so v resnici besede brez pokritja. Nekako so se znašle v našem izrazju in se širijo po logiki, ki je najbrž še najpodobnejša epidemiološki logiki, po kateri se širijo virusi. Zdi se kredibilne, pa niso. Morda najpogosteje – ne pa zmeraj – zaidejo v besedila zato, ker avtorji in avtorice uporabljajo pretežno angleške reference. Ni odveč opozoriti, da so te reference veliko prepogosto citati citatov citatov, katerih izvirniki so bili napisani v morda drugih jezikih in so najverjetneje pomenili nekaj drugega. Ali sploh: kaj pomenili. Pa se je tisto s prevodom izgubilo, nadomestil pa jih je prazen videz.

Izslediti pojmovni fantom je delo, ki spominja, če smo pretenciozni, na delo, ki ga opravlja *bounty hunter* pri Sergiu Leoneju. Če nismo pretenciozni, spominja na potapljanje ladjic. Samo če veš, kje je objekt, ga izslediš. Kajti uporabnost pojmovnih fantomov je edino ta, da skrijejo vsaj malce praznine. Skoraj nič.

KODA

Recimo, da resignirano vzamemo na znanje, da je nekdo nekoč tistim črticam, vtisnjenim ali nalepljenim na vsako reč, ki jo kupite, rekel *črna koda*. Morda je bil glasbenik, kajti pred tem je bil edini označenec, ki ga je slovenščina označevala z označevalcem ženskega spola *koda*, konec skladbe. Beseda izvira iz italijanščine. Tistemu, čemur rečejo Italijani po navadi *coda*, rečemo slovensko *rep*.

Prav nobenega razloga ni, da bi zanemarili koncept, ki prihaja iz strukturalnega jezikoslovja in ga je, če se ne motim, vpeljal Roman Jakobson, ko je poskušal na problematiko lingvistike po Saussuru cepiti pojmovnik matematične teorije komunikacij.¹ V tem smislu je rekel, da je neki jezik (idiom) *kod*, v katerem se govorniki tega jezika sporazumevajo. Angleški označevalec, ki ga je uporabil, *code*, izvira iz francoskega (*le*) *code*. Določni člen navajam, da bi bilo jasno, da je beseda v francoščini moškega spola. To ni nenavadno, saj izhaja iz poznolatinškega *codex* (zakonik), ta pa iz zgodnjega *caudex* (panj). Vsi so moškega spola. Tudi

¹ Gl. zlasti: Roman Jakobson, "Lingvistika in poetika", v: *Lingvistični in drugi spisi*, Studia humanitatis, Ljubljana, 1989, 153.

izpeljanke v večjih sodobnih evropskih jezikih, ki poznajo spol, so vse moške: v nemščini *der Kode*, v italijanščini *il codice*, v španščini *el código*.

In tudi v slovenščini se vsaj že pol stoletja uporablja in je zapisano v pravopisih in slovarjih tujk razločno: *kod*, moškega spola. Če torej kulturologi in kulturologinje namesto koda vpeljujejo kodo, vedite: našli so jo v plastični vrečki, ki so jo prinesli od “najboljšega soseda”. *Studia humanitatis* je ne poznajo.

MAPA, MAPIRANJE

Pojavlja se v tekstih, ki so bili napisani pretežno ob branju literature v angleščini. Provenienca teh tekstov je danes nekakšna difuzna kulturologija. Povzroča nesmisle. Mapa v slovenščini doslej ni bila kaj drugega kakor lepenkast ali kasneje plastični vsebnik formata A 4, kamor smo spravljali liste ustrezne velikosti, na primer seminarske naloge. V slovenščini *mapa* ne more biti prevod za angleški *map*, ki je zemljevid. Zmeda izhaja iz *mapping*, ki je izpeljanka iz glagola *to map*, slovensko *kartografirati*. Slovenščina besede *mapirati* ni poznala in je ne potrebuje. Če bi sploh lahko kaj pomenilo kot izpeljanka iz *mape*, bi *mapiranje* lahko bilo kvečjemu spravljanje listov v mapo.

V zadnjih dvajsetih letih sta se *to map* in *mapping* uveljavila v metaforičnem pomenu, ki bi ga v slovenščini dobro izrazili pojmi *izrisati* oziroma *izrisovati* za glagol in *izris* oziroma *izrisovanje* za izpeljanko – odvisno pač, ali želimo poudariti prehodnost ali ponavljalnost, rezultat ali dejavnost. Nanaša se na tiste intelektualne dejavnosti, s katerimi na nekem danem, še nediferenciranem kraju (v pojmovnem smislu, v okviru topološke ali ohlapneje prostorske metaforike) postopoma tvorimo znakovje, označevalno strukturo. Določnejši, čeprav še vedno metaforičen pomen koncepta ima *mapping* pri Fredricu Jamesonu v znamenitem tekstu o postmodernizmu.² Predvsem pri njem to ni preprosto izrisovanje (pomena na dani kraj). Nasloni se na Kevina Lyncha, ki piše, kako se človek slabo znajde v postmodernem ameriškem mestu brez orientirjev, kjer svojega gibljivega položaja ne zmore kognitivno preslikati v svojo predstavo.

Psihološki koncept kognitivnega zemljevida (*cognitive map*) oziroma kognitivnega preslikovanja (*cognitive mapping*), ki ga uporabi Jameson, je že sam metafo-

² Fredric Jameson, “The Cultural Logic of Late Capitalism”, v: *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Verso, London, 1991 (2. izdaja), zlasti sklep članka na str. 51–54. Slovenski prevod, ki sicer ni brez napak, je tu zanesljiv: “Kulturna logika poznega kapitalizma”, v: *Postmodernizem*, Ljubljana, 2001, 63–67.

rična izpeljava iz matematičnega postopka *preslikave* oziroma *preslikovanja*. Pri matematiki gre za to, da elemente množice preslikamo drugam, v drugo množico. Na predstavi o tem sloni Jamesonova raba. Pojem uporabi proti koncu besedila, ko razpravlja o strategijah, kako produktivno premostiti navidezno zaprtost vase posameznih, med seboj ločenih, a povezljivih področij človeške in družbene prostorske izkušnje in drugih kulturnih izkušenj v razmerah poznega kapitalizma, da bi si priborili prostor skupne izkušnje, solidarnosti in zlasti medsebojne razumljivosti. Gre torej za strategije kulturnega boja za skupno kulturo v postmodernizmu. In tu Jameson predlaga, da omejene, sektorske ali skupinske, izkušnje *preslikamo* iz enega zaprtega območja izkušnje v druga. Z medsebojno primerjavo individualnih in skupinskih *preslikav*, s skupnimi in vzajemnimi *praksami preslikovanja* tvorimo skupne izkušnje, ustvarjamo skupni kulturni prostor kot prostor skupnih reprezentacij. Zavedanje, da so skupne ali splošne reprezentacije (samo) *preslikave*, nas nemara vsaj nekoliko varuje pred iluzijami, da prostor do cela obvladamo, in še zlasti, da so pomeni samoumevno dani.

Kaj pa *mapiranje*? Spravite ga v *mapo* in oba odložite v najbližji zabojnik za reciklažo papirja ali embalaže.

MATI

Neverjetno, a resnično: *mati* je postala problematična. Treba je sicer reči, da ne v vsakem položaju. V večini sklonov v slovenščini ni z njo nič narobe, težave se pojavijo v tožilniku. Slovenski psihoanalitik ali psihoanalitičarka vam bosta na vprašanje, koga je imel subjekt v sanjah ali pri spodrsrljaju v mislih, odgovorila brez okolišenja: "Mati!" Narobe!

Slovenščina je namreč vedno hotela, da v tožilniku rečemo ali zapišemo *mater*. Subjekt je sanjal svojo *mater*. S tem smo pravzaprav povedali dovolj. Razen, seveda, če nas ne zamika, da nadomeščanja tožilniške oblike z imenovalniško ne bi poskusili interpretirati. Pa dajmo!

Mati je v slovenski literarni tradiciji, od Prešerna čez Cankarja, pa potem vsaj še čez Voranca, vse do Štiglica in Duletiča, kar najbolj privzdignjena, falična mati. Nahaja se na mestu Imena Očeta. Slovenski ideologiji je lasten materinski Nadjaz.³

³ Pred četrto stoletja je bilo sodelavcem in sodelavkam Problemov – Razprav to še splošno znano. Največ o tem najdemo še zmeraj v: Slavoj Žižek, *Jezik, ideologija, Slovenci* (Delavska enotnost, Ljubljana, 1987), predvsem v prvem razdelku, "Krekovstvo", 9–59.

Zato *mati* nikakor nima istih konotacij kakor *mama*. Ne gre le za to, da slednja sodi v vsakdanjo govorico, prva pa v Literaturo. *Mama* kuha kavo, *mati Skodelico kave*. Tej privzdignjenosti v Nadjaz pa ne more ustrezati drugega kakor prvi sklon, imenovalnik. *Mati* nastopa po definiciji v prvem sklonu. Če jo tako imenujemo tudi v tožilniku, ji je s tem pridržan nedotakljivi, privzdignjeni status. Razcep *mati* : *mama* je razcep med Idealom in vsakdanjostjo. *Mami* je morda ljuba, *mati* je dobra. Cankar ni zatajil *mame*, ampak *mater*.

Danes bi, tako se zdi, zatajil *mati*. Kajti po Cankarjevi smrti smo se naučili *mater* ... jebati! Prav v zvezi s tem glagolom izjemoma nihče ne bo uporabil imenovalnika: jebem ti *mati*???

Tako torej srenja slovenskih razumnikov, s psihoanalitiki in psihoanalitičarkami na čelu, taji *mater*. Čas je, da Cankarjev in njihov lapsus pravilno preberemo: "... *mater, sem zatajil!*"

JOŽE VOGRINC⁴

⁴Dr. Jože Vogrinc je docent in koordinator smeri medijski študiji na Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteti za podiplomski humanistični študij, v Ljubljani. Zaposlen je na oddelku za sociologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti. E-pošta: joze.vogrinc@guest.arnes.si.